

Нацыянальная спецыфіка ўвасаблення Першай сусветнай вайны ў амерыканскай літаратуры 1920–30-х гг.

З.І. ТРАЦЦЯК

У артыкуле аналізуецца досвед некалькіх груп амерыканскіх пісьменнікаў: «ганаровых лейтэнантаў», якія з 1930-х гг. асацыююцца са «страчаным пакаленнем» (Дж. Дос Пасас, Э.Э. Камінгс, М. Каўлі, Э. Хемінгуэй); празаікаў-«камбатантаў» (Т. Бойд, В. Марч, Л. Нэйсан, Л. Столінгс); аўтараў-прапагандыстаў (К. Даўсан, Н.П. Даўсан, Дж. Томасан, А. Трэйн, А. Эмпі). Паралельна пазіцыянавана спадчына амерыканскіх пісьменніц У. Кэзэр і Э. Уортан, а таксама М. Шыпман-Эндроз, С. Бэйтс, Э. Кэлі, Г. Мэйсан, А. Найлен. Сцвярджаецца генетычная сувязь прозы С. Крэйна, А. Бірса, Дж. Дэфорэста з творами амерыканскіх аўтараў пачатку ХХ ст., якія ўвасаблялі падзеі Першай сусветнай вайны.

Ключавыя словы: амерыканская літаратура, Першая сусветная вайна, пісьменнікі-«ганаровыя лейтэнанты» / -«камбатанты» / -прапагандысты.

The article analyzes the experience of several groups of American writers: 'honorary lieutenants' since the 1930s associated with the 'lost generation' (Jh. Dos Passos, E.E. Cummings, M. Cowley, E. Hemingway); novelists-'combatants' (T. Boyd, W. March, L. Nason, L. Stollings); authors-propagandists (K. Dawson, N.P. Dawson, Jh. Thomason, A. Train, A. Empey). In parallel the legacy of American women-writers such as W. Cather and E. Wharton, as well as M. Shipman-Andrews, S. Bates, E. Kelly, G. Mason, A. Nylen is positioned. The genetic connection of the prose of S. Crane, A. Bierce, Jh. Deforest with the works of American authors of the beginning of the 20th century, who embodied the events of the First World War, is stated.

Keywords: American literature, the First World War, 'honorary lieutenant' - / 'combatant' - / propagandist-writers.

Першая сусветная вайна – мяжа ў развіцці ЗША: 1914–1918 гг. мелі надзвычайныя наступствы для краіны, дзе абвастраліся міжэтнічныя праблемы і стаў адчувальным аксіялагічны крызіс. Рух нацыянальнай і сусветнай гісторыі вымусіў літаратараў убачыць вайну з пункту гледжання «геаграфічна, культурна і сацыяльна дэцэнтраванага чужынца» (*an alien who was geographically, culturally and socially decentered*) [1, р. 3]. Ён спасцігаў вайну як татальную і «даследаваў» узаемадачынненні еўрапейскіх народаў, што мелі алагічную для амерыканца сістэму сімпатый і антыпатый, угрунтаваных у іх даўнюю і недалёкую мінуўшчыну.

Амерыканская літаратура, прысвечаная 1914–1918 гг., – феномен, што ўвабраў шэраг плыняў. Яго пачатак, на думку Р.Э. Лахці і П. Джонса [2], знаходзіцца ў прозе С. Крэйна, які на мяжы XIX–XX стст. пераасэнсоўваў традыцыі ўвасаблення вайны. Напрацоўкі гэтага мастака слова знайшлі працяг у творах Дж. Дос Пасаса, Э. Хемінгуэя, Дж. Хэлера, К. Вонегута і г. д. (*scholars of American war literature <...> identify Stephen Crane's The Red Badge of Courage as the first modern war novel, followed by works by authors such Dos Passos, Hemingway, Heller, Vonnegut, Mailer, Herr, O'Brien, Heineman, Robert Olen Butler, and, most recently, Karl Marlantes*) [3, р. 5]. У 1920–30-я гг. пісьменнікі звярнуліся да характэрных рыс крэйнаўскага апаведу: яго стыль, звязаны з замоўчванем значных дэталяў, працягнуў у «жорсткай» (*hard-boiled*) прозе Э. Хемінгуэя. Ён, у сваю чаргу, распрацаваў «прыныцып айсберга» і постаць апавядальніка-сведкі, які лаканічна апавядае пра ваенныя падзеі [4, р. 88]. С. Крэйн звяртаўся да актуальнай і для мастакоў слова ХХ ст. праблемы маральнасці на полі бою ў часы, калі вайна набыла рысы адмысловай тэхналогіі. На думку С. Вотчэл, «Крэйн адлюстроўваў бой так, як быццам бы ён адбываўся на велізарным заводзе ці ў цэху па адліўцы металу» (*Crane describes combat almost as if it were transpiring in a gigantic factory or foundry*) [5, р. 148]. У сярдзіне 1910-х гг. артылерыйскі абстрэл, паветраная бамбардыроўка і выкарыстанне хімічнай зброі сталі будзённымі праявамі пазіцыйнай вайны. Гэта змяніла псіхалогію камбатанта, інтэнсіфікавала працэс адчужэння чалавека ад іншых і самога сябе (спадчына Т. Бойда, Дж. Дос Пасаса, Э.Э. Камінгса, У. Марча, Л. Столінгса, Э. Хемінгуэя, У. Фолкнера). С. Крэйн і пісьменнікі, якія адлюстроўвалі Першую сусветную, зацікавіліся спецыфікай успрымання баявых дзеянняў асобай, якая бачыла і адчувала «толькі разрознены шэраг са знявечаных

вобразаў, фрагменты цьмяных думак, раптоўны страх і гратэскныя здані, народжаныя фантазмагорыйяй» (*a heap of broken images, fragments of perception, sudden sensations of fear and grotesque visions of distorted phantasmagoria*) [6, p. 7].

1920–30 гг. – час інтэнсіўнага развіцця амерыканскай ваеннай літаратуры, якая засвойвала новыя канцэпцыі, каб распавесці пра досвед грамадзяніна ЗША на Першай сусветнай з улікам былога вопыту нацыі. Росшукі базаваліся не толькі на кнігах С. Крэйна, але і творах А. Бірса, Дж. Дэфорэста, Дж. Кірклэнда, якія лічылі, што «гераізм <...> выяўляўся не толькі ў баях, але і ў пераадоленні побытавых нястач і, галоўнае, у захаванні чалавечнасці» [7, с. 360]. Малюнк і штодзённага побыту амерыканскага войска пакладзены ў аснову аповеду ў рамане «Шаўроны» Л. Нэйсана, які пісаў: «шэсць дзён яны былі на маршы ўначы, кожную ноч пад дажджом у брудзе, пакутуючы ад стомы, кожную ноч яны падымалі на ногі стомленых коней, ухіляліся ад сустрэчных грузавікоў, похапкам адпачывалі колькі хвілін на драбінах, спалі ў мокрым лесе пад яшчэ макрэйшымі коўдрамі» (*six nights they had spent on the march, night after night of rain, and mud, and fatigue, night after night of clubbing tired horses to their feet, of dodging trucks, of snatching a minute's rest by riding the trail of a carriage, of sleeping in wet woods in wetter blankets*) [8, p. 114]. Тэндэнцыя да «дэгераізацыі» літаратуры пра Першую сусветную дапамагла ўпісаць спадчыну амерыканцаў у плынь еўрапейскіх твораў пра 1914–1918 гг.

Яшчэ адна генетычная паралель яднала амерыканскія кнігі пра Грамадзянскую і Першую сусветную войны: увасабленне персанажа са складанай духоўнай арганізацыяй, чый лад мыслення і ўчынкі канфрантавалі са стэрэатыпамі суайчыннікаў, ды з запатрабаваннямі амерыканскага войска, якое змушала «падпарадкавацца дысцыпліне, што <...> наўпрост сутыкалася са спакусамі і патрабаваннямі ідэалогіі амерыканскага індывідуалізма» (*submitting to military discipline <...> directly clashes with the lure and demands of the ideology of American individualism*) [9, p. 42]. У 1920–30-я гг. афармляецца постаць «падобнага да Уітмана персанажа, якія дабрахвотна ідзе на вайну і з першых рук спазнае яе лютасць» (*the Whitman-like hero who volunteers for war and learns of its bestiality at first hand*) [10, p. 5]; ён з'яўляецца ў кнігах Т. Бойда, Э.Э. Камінгса, Л. Столінгса, Дж. Дос Пасаса, У. Фолкнера, Э. Хемінгуэя; часткова – у рамане Э. Уортан «Адзін з нашых»; пазней – рамане «Джоні ўзяў стрэльбу» Д. Трамба.

Досвед амерыканскай ваеннай прозы, прадстаўленай творами «ганаровых лейтэнантаў» – Дж. Дос Пасаса, Э.Э. Камінгса, М. Каўлі, Э. Хемінгуэя, – пашыраўся за кошт кніг Т. Бойда, В. Марча, Л. Нэйсана, Л. Столінгса: пісьменнікаў, якія мелі вопыт баявых дзеянняў у шэрагах экспедыцыйнага корпуса. Гэтая акалічнасць паўплывала на іх светапогляд, дазволіла з веданнем справы прыгадваць баявыя эпізоды, датаваныя чэрвенем – кастрычнікам 1918 г. Крэда гэтых пісьменнікаў звязана з дэміфалагізацыяй баявых дзеянняў, акцэнтаваннем увагі на наступствах сусветнага канфлікту і выдатках службы ў войску.

К. Гэндал падкрэсліваў адмысловае стаўленне згаданых пісьменнікаў да войска ЗША. Разгубленасць і расчараванне вынікалі з негатыўнай рэакцыі не столькі на праявы вайны, колькі на амерыканскую мабілізацыйную палітыку і армейскае жыццё (*Lost Generation fiction and memoir by men – again, all written by Anglo-Americans of privilege who ended up as noncombatants – is largely a dismayed and disillusioned response, not to the war but to the mobilization of the new American army*) [11, p. 10]. Па-першае, улады апрабавалі мерытакратычную сістэму: прэтэндэнт на вайсковую пасаду праходзіў шэраг выпрабаванняў разумовых і фізічных здольнасцей. Ідэалам уяўляўся міфічны «прыстойны прадстаўнік дабрадзеяна-цнатлівай агрэсіі» (*a clean-living agent of virtuous aggression*) [12, p. 26]. Так мінімізавалася добраахвотніцтва, а частка адукаваных амерыканцаў апынулася ў сітуацыі, калі ім маглі адмовіць ва ўдзеле ў баявых дзеяннях у Еўропе. Па-другое, знаходжанне ў экспедыцыйных войсках не гарантавала франтавы вопыт. Да гэтых акалічнасцей дадавалася негатыўнае стаўленне соцыума да асоб, якія не апранулі форму, не паўдзельнічалі ў сапраўдных баявых дзеяннях.

Ідэяна-тэматычна да кніг пісьменнікаў-«ганаровых лейтэнантаў» і прэзаікаў-камбатантаў далучаюцца творы Ф.С. Фіцджэральда (эпізоды ў раманах «Вялікі Гэтсбі» і «Ноч пяшчотная», апавяданні «Першага мая») і У. Фолкнера («Салдацкая ўзнагарода», «Сарторыс», «Перамога», «Прытча») – аўтараў, якія не паспелі паўдзельнічаць у Першай сусветнай, але ім давялося зазнаць уплыў вайсковай дысцыпліны ў падрыхтоўчым лагеры. Для іх трагедыя вайны атаясамлівалася не толькі з забойствам на перадавой, а з замахам на іх грамадзянскія свабоды, з гвалтоўным улучэннем асобы, надзеленай багатым духоўным светам, у чужую для яе салдацкую масу

(«Ініцыяцыя аднаго маладога чалавека» і «Тры салдаты» Дж. Дос Пасаса). Вайсковыя статуты і побыт успрымаліся як «самы дзікунскі кошт вайны і тэрміновая падстава для адмены узброеных канфліктаў» (*the most barbarous cost of war and the most pressing reason for its abolition*) [13, p. 888]. Паводле Х. Хатчысан, у творах гэтых мастакоў слова нарадзіўся новы тып персанажа: салдат-антыгерой [14, p. 207], які не пагаджаўся са статусам воіна-абаронцы дэмакратыі, пакутаваў ад дысцыпліны, марыў пра асабісты «сепаратны мір».

Тэма ўплыву на чалавека вайскавай дысцыпліны і прапаганды раскрывалася таксама праз зварот да фігуры безыменнага салдата. У рамане «1919» Дж. Дос Пасас прасачыў за шляхам да салдацкай славы. Пачынаўся ён з медагляду, які асацыяваўся з нарыхтоўкай біялагічнага матэрыялу на бойню: «яны ўзважылі і абмерылі цябе, пашукалі, ці не пляскаць ты ў цябе ступакі, <...> палічылі зубы, прымусілі пакашляць, паслухалі сэрца і лёгкія, прымусілі пачытаць літары, даследавалі мачу і разумовыя здольнасці» (*they weighed you, measured you, looked for flat feet, <...> counted your feet, made you cough, listened to your heart and lungs, made you read the letters on the card, charted your urine and your intelligence*) [15, p. 758]. Апафеозам увагі да шарагоўца былі цэтлік з ідэнтыфікацыйным нумарам і зборнік вайсковых статутаў, які, вядома ж, не рыхтаваў да ваеннай рэчаіснасці і перспектывы пакутнай смерці. Апошняя прыходзіла, калі «кроў сплыла ў зямлю, мазгі выцяклі з прабітага чэрапа і імі паласаваліся акопныя пацукі, вантробы папухлі і пусцілі ў свет кодла мух» (*the blood ran into the ground, the brains oozed out of the cracked skull and were licked up by the trenchrats, the belly swelled and raised a generation of bluebottle flies*) [15, p. 758]. Пасля пахавання на нічыйнай паласе ці ваенных могілках непадалёк ад фронту цела салдата не шмат часу было ў спакоі, бо пачаўся працэс яго сакралізацыі: чалавечыя парэшткі зноў трапілі на зямлю, дзе

«іх чысцюткімі паклалі ў сасновую труну

і павезлі дадому ў Богам абраную краіну на лінкоры

і пахавалі ў саркафазе ў мемарыяльным амфітэатры на Арлінгтонскіх нацыянальных могілках

і аздобілі паласата-зоркавым сцягам <...>

і містэр Хардынг узнёс малітвы да Бога¹» [15, p. 760]. так прадстаўлены тэкст у арыгінале ці так прадставіў аўтар артыкула?

У. Марч у рамане «Рота К» распавёў пра маральныя пакуты невядомай ахвяры вайны, якая памірала на полі бою. Гэты персанаж-салдат абурыўся думцы, што яго парэшткі некалі стануць аб'ектам ушанавання: «Я не магу трываць, думаючы пра гэта! <...> Я больш ніколі не хачу чуць гукі ваеннай музыкі і напышлівыя словы. Я хачу, каб мяне пахавалі там, дзе мяне ніхто не знойдзе. Я хачу знікнуць цалкам» (*I can't stand the thought of that! <...> I never want to hear military music or high sounding words again: I want to be buried where nobody will ever find me. – I want to be wiped out completely*) [16, p. 122].

Амерыканскія пісьменнікі-«ганаровыя лейтэнанты», аўтары-камбататны, прэзідэнт, якія былі хутчэй сведкамі, чым удзельнікамі Першай сусветнай, перажылі 1914–1918 гг., каб «паведаміць, што старэйшыя памыляліся, што непасрэдна ваенны вопыт пахіснуў іх упэўненасць у веру Захада ў прагрэс, розум, тэхналогіі, дэмакратычны капіталізм, што яны будуць шукаць новыя мастацкія шляхі, каб выказаць свае негатыўныя эмоцыі» (*to report that their elders had been mistaken, that the direct experience of war had shaken their confidence in Western faith in progress, reason, technology, and democratic capitalism, that they would be seeking new artistic ways to express that negative sensibility*) [17, p. 229]. Паводле У.Ч. Мілера, гэтыя пісьменнікі працавалі ў рэчышчы «літаратуры пратэсту» супраць культуры ЗША, якая заахвоціла іх браць удзел у вайне [18, p. 99]. Вынікі іх дзейнасці пададзены У. Фолкнерам у аповяданні «Ad Astra»: «Што кожны з нас будзе рабіць? Усё гэтае пакаленне, якое змагалася на вайне, памерла. Але мы самі пра гэта яшчэ не даведаліся» (*What will any of us do? All this generation which fought in the war are dead to night. But we do not yet know it*) [19, p. 415].

¹and laid it out in a pine coffin

and took it home to God's Country on a battleship

and buried it in a sarcophagus in the Memorial Amphitheatre in the Arlington National Cemetery

and draped the Old Glory over it <...>

and Mr. Harding prayed to God

Письменнікам-антымілітарыстам (Дж. Дос Пасас, Л. Столінгс, У. Фолкнер, Э. Хемінгуэй) спатрэбіўся час, каб раскрыць пасляваенны лёс ветэрана, крытычна разгледзець ідэалагічныя асновы ўваходжання ЗША ў сусветны ўзброены канфлікт. Расчараванне выклікалі «“ідэалізм” і грубасць амерыканскай культуры» (*'idealism' and the crassness of American culture*) [20, р. 322], дыдактызм суайчыннікаў. Гэтая письменніцкая генерацыя пільна паставілася да праблем формы і зместу твораў. Дж. Мэт'юз адзначаў: «як толькі гэты культурны наратыў [традыцыйны наратыў у рэчышчы рэалізму. – З.Т.] быў дыскрэдытаваны самім фактам імклівага сыходжання Еўропы да дзікунства і жорсткасці, мастакі слова маглі аддаць перавагу нерэалістычным формам, каб дакладна сфармуляваць новую ментальнасць» (*once these cultural narratives have been discredited by Europe's plunge into savagery, artists may prefer counter-realistic forms to articulate new mentalities*) [17, р. 239]. Сярод паказальных прыкладаў адзначым зборнік «У наш час» Э. Хемінгуэя, раман «Вялізная камера» Э.Э. Камінгса, раман «Рота К» У. Марча, фрагменты з трылогіі «ЗША» Дж. Дос Пасаса.

Свой погляд на вайну 1914–1918 гг. прапанаваны письменнікамі, якія ішлі ўслед за дзяржаўнай палітыкай. Плён іх дзейнасці С. Вотчэл ахарактарызавала як «рапсодыйны, аптымістычны, эўфімістычны і анахранічны» (*rhapsodic, optimistic, euphemistic, and anachronistic*) [5, р. 3]. У такім рэчышчы працаваў К. Даўсан, які падкрэсліў, што «на фронце пануе адмысловае ўзбуджэнне» (*the front has its own exhilaration*) [21, р. 12], што паніка, выкліканая думкай пра магчымасць загінуць, – праява эгаізму [21, р. 57], што «небяспека не жахае, яна вабіць» (*danger doesn't appal; it allures*) [21, р. 127], што «атака – адпачынак ад бясконцай аднастайнасці» (*an attack is a relaxation from the interminable monotony*) [21, р. 138].

Поруч з аўтарамі, якія набылі вядомасць дзякуючы агітацыйным допісам (К. Даўсан, Н.П. Даўсан, Дж. Томасан, А. Трэйна, А. Эмпі), працавалі тыя мастакі слова, чыя письменніцкая рэпутацыя склалася да 1914 г. (Р. Ларднэр, Х. Гарланд). Кніга А. Трэйна «Землятрус» дэманструе асноўныя рысы твораў, дзе вайна падавалася як «марнатраўнае злоўжыванне розумам, назапашаным за стагоддзі» (*a profligate misuse of the accumulated brain-stuff of centuries*) [21, р. 50]. Апавед адрасаваны амерыканцу, якому паказаны не толькі адмоўныя, але і парадасальна-станоўчыя моманты вайны: яна «мяжуе з паляваннем, тое – з заняткамі спортам, спорт, у сваю чаргу, з гульні, якая, у рэшце рэшт, мяжуе са светам прыдумкі» (*war has border with hunting, which has a border with sport, which has a border with play, which has a border with fabulation*) [22, р. 11].

У прапагандысцкіх творах сцвярджалася, што вайна нібыта спыніць сацыяльную і маральную дэградацыю ў ЗША і Еўропе, дазволіць пераадолець наспелы аксіялагічны крызіс. Падобная літаратура жывілася таксама творамі амерыканскіх письменніц. Так, М. Шыпман-Эндрюз, С. Бэйтс, Э. Кэлі, Г. Мэйсан, А. Найлен увасобілі эвалюцыю адносін да вайны: спачатку яны разважалі пра неабходнасць нейтралітэту; паступова на першае месца выйшаў роздум пра мабілізацыю амерыканскага войска з місіяй абаронцы дэмакратыі ў Еўропе.

Прапагандысцкая літаратура не забывалася на постаць персанажа-немца. Перш за ўсё, увабляўся вобраз боша-мілітарыста. А. Эмпі падкрэсліваў: «немцы топяць нашы судны, забіваюць нашых хлопцаў, абстрэльваюць нашы шпіталі» (*German people are sinking our ships, killing our boys, and bombing our hospitals*) [23, р. 3]. Маляўнічасці персанажу-ворагу надалі дэталі пра яго крыважэрнасць да безабаронных жыхароў Бельгіі (Р.В. Чэмберз «Хто туды накіруецца!», М. Олдрыч «Мой дом на полі славы»). Другі тып дзейных асоб, паводле П. Квіна, – этнічныя немцы, якія асталіся / нарадзіліся ў ЗША [24, р. 177]. Што датычыцца персанажаў, якія ў сталым узросце прынялі амерыканскае грамадзянства, то яны атаясамліваліся з «унутраным ворагам» (Г.Л. Луц «Чырвоны сігнал», М.Р. Райнхарт «Небяспечныя дні»). Больш складаным па абмалёўцы быў вобраз маладога амерыканца, народжанага ў ЗША ў сям'і этнічных немцаў (Дж. Браун «Мая краіна», А. Пір «Сын вырашыць»). Галоўны канфлікт у такім выпадку палягаў у неабходнасці пераасэнсавання бацькоўскія ідэалы і ўсвядоміць прыналежнасць да краіны з іншымі аксіялагічнымі дамінантамі.

У сувязі з тэмай этнічных немцаў амерыканскія письменнікі звярталіся і да падобных праблем, значных для грамадства ЗША. У рамане «Джымі Хігінс» акрамя шпіёнаманы і барацьбы з «унутраным ворагам» Э. Сінклера разгледзеў стаўленне да персанажа-немца прадстаўнікоў розных этнічных груп. Іх генетычная памяць хавала нацыянальныя стэрэатыпы, таму, знаходзячыся ў ЗША, «кожны немец радаваўся, калі ірландзец заходзіў у пакой» (*every German was happy when an*

Irishman entered the room) [25, p. 82], бо апошні хутчэй падтрымаў бы варвара-гуна, а не англійскага змагага супраць нямецкага мілітарызму. У той жа час амерыканскі прэзаік не імкнуўся спрашціць вобраз этнічнага немца ў ЗША, таму ў рамане сустракаюцца згадкі пра персанажаў-немцаў, для якіх «вайна стала адкрыццём, самым жудасным, якое толькі можна ўявіць. Быццам бы ты кахаў жанчыну і пабачыў, як яна траціць розум літаральна ў цябе на вачах ці ператвараецца ў нелюдзя. Бо я верыў у Германію з калядных паштовак, я любіў яе, я спрачаўся за яе годнасць, я нават не браў на павер тое, пра што чытаў у газетах» (*this war has been a revelation to me – the most horrible you could imagine. It's as if you loved a woman, and saw her go insane before your eyes, or turn into some sort of degenerate. For I believed in the Christmas-tree Germany; I loved it, and argued for it, I just couldn't bring myself to believe what I read in the papers*) [25, p. 165].

Вяртаючыся да плёну амерыканскіх пісьменніц-жанчын адзначым, што кнігі У. Кэзэр і Э. Уортан вылучаліся на фоне прапагандысцкай літаратуры іх папличніц. З аднаго боку, У. Кэзэр і Э. Уортан карысталіся клішэ пра гунаў ды дабрадзейных амерыканскіх салдатаў. З другога, яны адэкватна ацэньвалі думкі і дзеянні суайчыннікаў, якія любой цаной пакідалі Еўропу, ахопленую вайной. З цягам часу У. Кэзэр і Э. Уортан змянілі стаўленне да «амерыканскай мары». Пісьменніцы іранізавалі з маладога пакалення «ганаровых лейтэнантаў». У. Кэзэр і Э. Уортан заўважылі адмысловыя рысы іх самапазіцыянавання (адасобленасць ад соцыума; прыналежнасць да «эліты», што выпрацоўвае новы светапогляд) [26, p. 80–81]. Тым не менш, згаданыя пісьменніцы сінхронна са сваімі апанентамі («ганаровымі лейтэнантамі») намагаліся зразумець наступствы аксіялагічнага крызісу і шукалі шляхі выйсця з яго.

Яшчэ адну моцную плынь склалі аўтабіяграфічныя творы сведкаў і ўдзельнікаў Першай сусветнай вайны. Так, В.Х. Ален («Да агню. Ваенны дзённік») знаёміў амерыканцаў з бітвай на Марне ўлетку 1918 г.; Дж. М. Кейн («Узяцце Монфакона») увасобіў пачуццё экзістэнцыйнага крызісу, якое апанавала яго падчас Мёз-Аргонскай аперацыі (верасень 1918 г.). Адзначым таксама натуралістычныя нататкі амерыканцаў, якія працавалі ў еўрапейскіх шпіталях (Э.Н. Ла Мот, А. Хантан, К. Джонсан, М. Бордэн). Амерыканская жаночая проза такога кшталту, прысвечаная Першай сусветнай, вызначаецца тэматыкай, звязанай з рэфлексіяй еўрапейца, які адчуваў, што падчас вайны «справа забойства і справа выжывання ідуць поруч» (*the business of killing and the business of living go on together*) [27, p. 15]. Вылучаюцца таксама малюнкi шпітальнага існавання, дзе панавалі па чарзе «распусны монстар, хворая зласлівая жывёліна і анёл; Боль, Жыццё і Смерць» (*a lascivious monster, a sick bad-tempered animal, and an angel; Pain, Life and Death*) [27, p. 54]. У першай трэці ХХ ст. да блізкай тэматыкі звярнулася К.Э. Портэр («Белы конь, бледны вершнік»): пісьменніца засяродзілася на жыцці маладой амерыканкі, якая сутыкнулася з патрыятычнай істэрыяй у ЗША. К.Э. Портэр прыгадала прымусовы збор «ахвяраванняў» для вайсковых, абавязковае наведванне параненых у шпіталі ды практыкаванні ў рыторыцы апалагетаў вайны. Д. Кэнфілд спрабавала данесці да суайчыннікаў-кансерватараў, што вайна змяніла грамадскае становішча жанчыны (зборнік «Дзень славы»).

Амерыканская літаратура пра Першую сусветную вайну ўвабрала ў сябе і творы, якія праводзілі ў жыццё ідэі сацыялізму. Знакамітымі прадстаўнікамі гэтай плыні былі Э. Сінклер («Джымі Хігінс») і Дж. Рыд («Дзесяць дзён, якія змянілі свет»), якія папярэджвалі суачыннікаў, каб тыя не самазаспакойваліся, бо «капіталізм – сусветная з'ява, і ўсе чыннікі кшталту паразітызму і эксплуатацыі, якія неслі Еўропу да трагедыі, актыўна дзейнічалі ў Амерыцы» (*capitalism was a world phenomenon, and all the forces of parasitism and exploitation which had swept Europe into this tragedy were active here in America*) [25, p. 21]. У падобнай літаратуры зараджалася думка пра перспектывы сусветнай вайны, якая магла стаць барацьбой за ўсталяванне сацыялістычных ідэй у ЗША і Еўропе². Разам з тым Э. Сінклер апавядаў чытачу-сучасніку, які жыў у ЗША, пра поўны драматызм еўрапейскія падзеі 1914–1918-х гг. Так, ён апавядаў пра момант, калі мары пра сусветную рэвалюцыю разбурыліся, і ўрэшце нямецкае войска «пагнала збянтэжаных бальшавікоў на-

²«Я не пацыфіст, я не супраць вайны. Я ўсяго толькі збіраюся абраць вайну, на якой я буду змагацца. Калі яны паспрабуюць даць мне зброю ў рукі, я не адмоўлюся <...> Але на каго я скіраваць, я вырашу паводле свайго меркавання» (*I am no pacifist, I am not opposed to war – it is merely that I purpose to choose the war in which I fight. If they try to put a gun into my hands, I shall not refuse to take it <...> But I shall use my own judgement as to where I aim that gun*) [25, p. 121].

зад, забіраючы іх зброю і прыпасы, разбураючы іх гарады, гонячы рускіх жанчын і дзяцей у рабства» (*they drove back the Bolsheviks in confusion, taking their guns and supplies, and destroying their cities; they led the Russian women and children into slavery*) [25, p. 156].

Унікальную літаратурную плынь утварае проза, звязаная з лёсам афраамерыканскіх салдат у Еўропе. І. Вільямс, В. Вайт, Н. Ларсэн, Р. Фішар не замоўчвалі факты расізму ў амерыканскім войску, дзе не забыліся на сегрэгацыю. Афра-амерыканскія салдаты ў асноўным не мелі магчымасці браць удзел у баявых аперацыях, затое забяспечвалі працу ваеннага канвеера ў блізкім тыле.

Амерыканская літаратура мае багатую традыцыю адлюстравання батальных падзей. Шырокую вядомасць атрымалі творы, прысвечаныя Грамадзянскай і Першай сусветнай войнам. Відавочная сувязь антымільітарызму тэндэнцыі ў прозе ЗША другой паловы XIX – першай трэці XX стст., вылучаных у творах А. Бірса, Дж. Дэфорэста, С. Крэйна (падзеі 1861–1865 гг.) і Т. Бойда, В. Марча, Дж. Дос Пасаса, Л. Столінгса, Э. Хемінгуэя (рэаліі 1914–1918 гг.). Агульным для абодвух пакаленняў былі прыземлена-іранічнае адлюстраванне вайны ў сукупнасці яе асноўных негатыўных праяў, развенчванне наіўных гераічных памкненняў.

Антываенны пафас амерыканскай літаратуры пра 1914–1918 гг. вынікаў з разважанняў пра разбуральны пачатак узброенага канфлікту самога па сабе (незалежна ад яго мэт і вынікаў), згадак пра наступствы ваеннага неўрозу і расчаравання ў жыцці, пачуцця бездапаможнасці ў момант сутыкнення з вайскавай дысцыплінай на радзіме. Э.Э. Камінгс, М. Каўлі, Э. Хемінгуэй і інш. пабачылі толькі агульныя праявы вайны. Гэта не перашкодзіла стварэнню сусветнаведомых твораў («Бывай, зброя!» Э. Хемінгуэя, «Тры салдаты» Дж. Дос Пасаса), у якіх еўрапейскі канфлікт з цягам часу рабіўся літаратурным міфам. Пісьменнікі-прапагандысты (К. Даўсан, Н.П. Даўсан, Дж. Томасан, А. Трэйн, А. Эмпі і інш.) спрабавалі ўгадаваць у шараговага чытача думку пра неабходнасць і вартасць удзелу ў сусветнай вайне супраць ворагаў дэмакратыі, якія маляваліся хіжымі варварамі-гунамі, што пагражаюць амерыканцам не толькі на полі бою ў Еўропе, але і дома.

Аднак, незалежна ад праці антываеннай скіраванасці кніг, іх галоўныя героі няўхільна трапілі веру ў «амерыканскую мару». У творах празаікаў-антымільітарыстаў падзеі і наступствы Першай сусветнай праецыраваліся на сучаснае ім амерыканскае грамадства. Гэтыя пісьменнікі выкрывалі заганнасць веры ва ўсталяванне паўсюднай дэмакратыі гвалтоўнымі метадамі. Т. Бойд, Дж. Дос Пасас, У. Марч, Л. Столінгс, Э. Хемінгуэй працавалі з мовай твора, шукаючы адэкватныя лінгва-стылістычныя сродкі ўвасаблення татальнай вайны.

Літаратура

1. Sanborn, W. R. The American novel of War. A critical analysis and classification system / W. R. Sanborn. – North Carolina : McFarland & Company, Inc., 2012. – 239 p.
2. Jones, P. War and the novelist : appraising the American War novel / P. Jones. – Columbia : University of Missouri Press, 1976. – 260 p.
3. Lahti, R. Transnational gestures : rethinking trauma in U.S. War fiction : a dis. ... of Doctor of Philosophy / R. Lahti ; University of Massachusetts. – Amherst, 2014. – 254 p.
4. Bolton, M. The red badge of courage and the existential nature of combat / M. Bolton // Critical Insights. The Red Badge of Courage by Stephen Crane. – Pasadena : Sale, Press, 2011. – P. 74–88.
5. Watchell, C. War no more. The antiwar impulse in American literature, 1861–1914 / C. Watchell. – Baton Rouge : Louisiana State University Press, 2010. – 233 p.
6. Bloom, H. Introduction / H. Bloom // Stephen Crane's The Red Badge of Courage. Bloom's guides. – Infobase Publishing, 2007. – P. 7–8.
7. Стеценко, Е. Джон Дефорест / Е. Стеценко // История литературы США. Литература последней трети XIX в. 1864–1900. – М. : ИМЛИ РАН, 2003. – Том IV. – С. 350–374.
8. Nason, L. Chevrons / L. Nason. – New York : George H. Doran Company, 1926. – 339 p.
9. Haytock, J. *One of ours* in context : the American World War I novel / J. Haytock // The Edinburgh Companion to Twentieth-Century British and American War Literature ; ed. by A. Piette, M. Rawlinson. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2012. – P. 40–46.
10. Walsh, J. American War literature, 1914 to Vietnam / J. Walsh. – New York, 1982. – 218 p.
11. Gandal, K. War isn't the only hell : a new reading of World War I American literature / K. Gandal. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2018. – 274 p.

12. Gandal, K. *The gun and the pen : Hemingway, Fitzgerald, and the fiction of mobilization* / K. Gandal. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 270 p.
13. DuBois, W. E. B. *Dusk of dawn. An essay toward an autobiography of a race concept* / W. E. B. DuBois // *Writings*. – The Library of America, 1986. – P. 551–802.
14. Hutchinson, H. *The War that used up words. American writers in a European conflict, 1914–1918* / H. Hutchinson. – New York, London : Yale University Press, 2015. – 292 p.
15. Dos Passos, Jh. *1919* / Jh. Dos Passos // *USA*. – The Library of America, 1996. – P. 357–761.
16. March, W. *Company K* / W. March. – New York : Arbor House, 1984. – 212 p.
17. Matthews, Jh. T. *American writing of the Great War* / Jh. T. Matthews // *The Cambridge Companion to the Literature of the First World War* ; ed. by V. Sherry. – Cambridge, 2005. – P. 217–242.
18. Miller, W. Ch. *An armed American : its face in fiction* / W. Ch. Miller. – New York, London : New York University Press, London University Press, 1970. – 320 p.
19. Faulkner, W. *Ad Astra* / W. Faulkner // *Collected Stories*. – New York, 1950. – P. 407–429.
20. Holman, C. H. *Naturalistic and Symbolic Period in American Literature* / C. H. Holman, W. Hartmon // *A Handbook to Literature. Fifth Edition*. – New York–London, 1987. – P. 322–324.
21. Dawson, C. *The glory of the trenches* / C. Dawson. – London : John Lane the Bodley Head ; New York : John Lane Company ; Toronto : S.R. Gundy, 1918. – 158 p.
22. Limon, Jh. *Writing after the War. American War fiction from realism to postmodernism* / Jh. Limon. – Oxford, New York : Oxford University Press, 1994. – 255 p.
23. Empey, A. G. *First call. Guide posts to Berlin* / A. G. Empey. – New York, London, 1918. – 369 p.
24. Quinn, P. *The First World War : American writing* / P. Quinn // *The Cambridge Companion to War Writing* ; ed. by K. McLoughlin. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – P. 175–184.
25. Sinclair, U. *Jimmy Higgins* / U. Sinclair. – California, Pasadena, 1919. – 296 p.
26. Walsh, J. *American War literature, 1914 to Vietnam* / J. Walsh. – New York, 1982. – 218 p.
27. Borden, M. *The forbidden zone* / M. Borden. – London : William Heinemann, Ltd, 1929. – 220 p.